

Тетяна Жушма

аспірант кафедри педагогіки і психології управління соціальними системами ім.
академіка І. Зязюна, Національний технічний університет “Харківський політехнічний
інститут”; Харків, Україна

ORCID: 0000-0002-3735-6014

E-mail: zhushmatan@gmail.com

**ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ
УМОВ ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ
ВИЩОЇ ШКОЛИ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

Анотація: у статті охарактеризовано етапи та особливості організації педагогічного експерименту. Визначено критерії, показники, діагностичні методики оцінки рівня сформованості лідерських якостей у майбутніх педагогів вищої школи. Експериментально підтверджено ефективність розроблених педагогічних умов формування лідерських якостей майбутніх педагогів вищої школи: динаміка змін у рівнях розвитку лідерських якостей у студентів експериментальної групи виявилась більш суттєвою, ніж у студентів контрольної.

Ключові слова: педагогічний експеримент; педагогічні умови; лідерські якості; майбутні педагоги вищої школи.

Tetiana Zhushma

graduate student of the department of pedagogy and psychology of social systems management by the academician I. Zyazyun, National Technical University “Kharkiv Polytechnic Institute”; Kharkiv, Ukraine

E-mail: zhushmatan@gmail.com

**EXPERIMENTAL VERIFICATION OF THE EFFECTIVENESS OF
PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE FORMATION OF LEADERSHIP
QUALITIES OF FUTURE HIGHER EDUCATION TEACHERS IN HIGHER
EDUCATION INSTITUTIONS**

Abstract: the stages and peculiarities of organising a pedagogical experiment are described in the article. The criteria, indicators, and diagnostic methods for assessing the level of leadership qualities of future higher education teachers are defined. The effectiveness of the developed pedagogical conditions for the formation of leadership qualities of future higher education teachers has been experimentally confirmed: the dynamics of changes in the levels of development of leadership qualities in students of the experimental group was more significant than in students of the control group.

Key words: pedagogical experiment; pedagogical conditions; leadership qualities; future teachers of higher education.

Tetiana Zhushma

An extended abstract of a paper on the subject of:

“Experimental verification of the effectiveness of pedagogical conditions for the formation of leadership qualities of future higher education teachers in higher education institutions”

Problem setting. It is emphasized in *The Concept of Pedagogical Education Development (2018)* that one of the tasks of higher education transformation should be to ensure personal development of teachers who will be able to solve complex problems and challenges of teaching, education and development. The developed leadership qualities of future higher education teachers can become the key to their involvement in the process of reforming and solving complex problems of the modern higher education system, as their active position, focus on success, perseverance and desire for self-improvement will be a prerequisite for implementing the most pressing transformation tasks and implementing innovative educational projects.

Recent research and publications analysis. The theoretical and methodological foundations of ensuring the personal development of future teachers are revealed in the works of O. Bida, R. Walker, V. Hryneva, I. Zyazyun, D. Cruickshank, D. Haefele, I. Oros, K. Feldman and others. The importance of leadership for effective pedagogical activity is substantiated by such scholars as T. Gura, O. Ignatyuk, O. Nestulia, S. Nestulia, O. Palamarchuk, O. Ponomarev, S. Reznik, O. Romanovskyi, N. Sereda, T. Solodovnyk, and others. The problems of developing leadership qualities in future teachers are highlighted in the works of Y. Kraschenko, N. Marakhovska, N. Semeni, etc.

Paper objective. The problem of developing leadership qualities in future higher education teachers remains insufficiently researched.

Paper main body. The aim of the article is to experimentally test the effectiveness of pedagogical conditions for the formation of leadership qualities of future higher education teachers.

The effectiveness of pedagogical conditions for the formation of leadership qualities of future higher education teachers was tested using the method of pedagogical experiment. The experiment was conducted in the natural conditions of the educational process of the National Technical University “Kharkiv Polytechnic Institute” during 2019-2023 and included three stages: stating, formative, and control. The respondents were master's students of the specialty “Educational and Pedagogical Sciences” specialising in Higher Education Pedagogy, a total of 213 people (74 full-time students, 139 part-time students). The criteria, indicators and levels of formation of leadership qualities in the future higher education teachers were substantiated on the basis of the structure of leadership qualities specified in the study. According to the motivational and personal criterion, the indicators of the formation of leadership qualities in future higher education teachers are, respectively, motivation to achieve success and focus on self-development and self-improvement; emotional and intellectual - intellectual lability, reflexivity, balance, empathy; organizational and managerial - willpower, independence, activity, leadership, organizational qualities; according to communicative and social - sociability, communicative skills. The formation of leadership qualities in future teachers of the higher school was determined on a three-point scale.

The results of the experimental stage showed an insufficient level of formation of leadership qualities in students and confirmed the need to implement the developed pedagogical conditions for the formation of these qualities in the process of professional training of future higher education teachers. It was determined

that the most developed qualities among students are leadership, balance, independence and organisational skills.

At the formative stage of the experiment (2019-2023), students of the control group studied according to the traditional methodology, and the developed pedagogical conditions for the formation of leadership qualities were introduced into the process of professional training of the experimental group.

At the control stage of the experiment (2021-2023), it was determined that students in the experimental group showed a statistically significantly higher level of leadership skills than students in the control

group. The greatest changes in the students of the experimental group occurred in the level of reflexivity, organisational skills, communication skills, and focus on self-development and self-improvement.

Conclusions of the research. The effectiveness of the developed pedagogical conditions for the formation of leadership qualities of future higher education teachers has been experimentally confirmed. At the control stage of the experiment, a statistically significant difference was found between the students of the experimental and control groups in terms of high and low levels of leadership skills.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. В Концепції розвитку педагогічної освіти (2018) підкреслюється, що одним із завдань трансформації вищої освіти має бути забезпечення особистісного розвитку педагогічних працівників, які будуть здатними розв'язувати складні задачі та проблеми навчання, виховання й розвитку. Розвинені лідерські якості майбутніх педагогів вищої школи можуть стати запорукою їхньої залученості у процес реформування та вирішення складних проблем сучасної системи вищої освіти, оскільки їх активна позиція, спрямованість на успіх, наполегливість та бажання самовдосконалення будуть передумовою для втілення найбільш актуальних завдань трансформацій та реалізації інноваційних освітянських проєктів. Проблематика лідерства актуалізується у Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій, у яких започатковано розв'язання цієї проблеми і на які спирається автор. Теоретико-методологічні засади забезпечення особистісного розвитку майбутніх педагогів розкриваються у роботах О. Біди, Р. Вокер, В. Гриньової,

І. Зязюна, Д. Круїкшенк, І. Орос, Д. Хейфеле, К. Фельдман та ін. [1; 2; 3; 4; 5; 6]. Важливість лідерства для ефективної педагогічної діяльності обґрунтовується такими вченими, як Т. Гура, О. Ігнатюк, О. Нестуля, С. Нестуля, О. Паламарчук, О. Пономарьов, С. Резнік, О. Романовський, Н. Серєда, Т. Солодовник та ін. [7; 8; 9; 10; 11]. Проблеми формування лідерських якостей у майбутніх учителів висвітлено у роботах Ю. Кращенко, Н. Мараховської, Н. Семеній тощо [12; 13; 14]. Як бачимо, теоретико-методологічне підґрунтя дослідження структури особистост майбутніх педагогів досліджено недостатньо, оскільки лідерський аспект потребує більше уваги.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується дана стаття. Увагу вчених все частіше привертають питання якісного складу особистості фахівця, проте з огляду на виклики сьогодення затребуваним компонентом є лідерський потенціал. Недостатньо дослідженою залишається проблема формування лідерських якостей у майбутніх педагогів вищої школи.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є експериментальна перевірка ефективності педагогічних умов формування лідерських якостей майбутніх педагогів вищої школи.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Ефективність педагогічних умов формування лідерських якостей майбутніх педагогів вищої школи [15] перевірялась за допомогою методу педагогічного експерименту. Експеримент проводився у природних умовах освітнього процесу Національного технічного університету “Харківський політехнічний інститут” протягом 2019-2023 рр. і включав три етапи: констатувальний, формувальний, контрольний. Респондентами були студенти магістратури спеціальності “Освітні, педагогічні науки” спеціалізації “Педагогіка вищої школи” загальною кількістю 213 осіб (74 студенти денної форми навчання, 139 – заочної форми навчання). Участь студентів була добровільною.

Констатувальний етап педагогічного експерименту проходив протягом 2019-2022 рр., і його метою було визначення початкового рівня сформованості лідерських якостей у майбутніх педагогів вищої школи. Для діагностики цього рівня у студентів використовувались методи бесіди, спостереження, тестування.

Критерії, показники та рівні сформованості лідерських якостей у майбутніх педагогів вищої школи обґрунтовувались на основі уточненої у дослідженні структури лідерських якостей [16]. Показниками сформованості лідерських якостей у майбутніх педагогів вищої школи за *мотиваційно-особистісним критерієм* є, відповідно, мотивація на досягнення успіху та спрямованість на саморозвиток та самовдосконалення; за *емоційно-інтелектуальним* – інтелектуальна лабільність, рефлексивність, врівноваженість, емпатія; за *організаційно-управлінським* – сила волі, незалежність, активність, лідерство, організаційні якості; за *комунікативно-соціальним* – товарищескість, комунікативність.

Мотивація на досягнення успіху характеризує прагнення людини проявити

себе якнайкраще та досягнути високих результатів при виконанні різних видів діяльності. Люди з високим рівнем такої мотивації відчувають задоволення від досягнень, амбітні, ставлять високі цілі та прагнуть їх реалізувати. Бажання проявити себе та досягнути успіху визначальна характеристика лідера у будь-якій сфері.

Спрямованість на саморозвиток та самовдосконалення також важлива для лідера, оскільки для того, щоб впливати на розвиток інших потрібно постійно розвиватись самому. Особливо така якість важлива у структурі лідерських якостей педагога, оскільки оволодіння актуальними предметними знаннями, новими педагогічними методиками та технологіями, широка ерудиція – абсолютно необхідні для успішного прояву у професійній педагогічній діяльності.

Інтелектуальна лабільність вказує на розумову здатність адаптуватись до змін, визначається гнучкістю і здатністю реагувати на нові умови, виклики, завдання та невизначеність. У сучасному світі, який перенасичений різноманітною інформацією і в якому педагогу-лідеру необхідно вирішувати значну кількість різноманітних завдань, ця якість є важливою.

Рефлексивність характеризує здатність до самоаналізу та самооцінювання педагогом своєї діяльності, що важливо для усвідомлення своїх переваг та недоліків, причин та наслідків своїх дій та вчинків, своїх можливостей та обмежень для впливу на інших людей, результати освітнього процесу, організаційно-управлінських рішень.

Врівноваженість означає здатність до витримки, стриманості та контролю емоцій у різноманітних, у тому числі, стресових та напружених ситуаціях. Здатність зберігати спокій та емоційну рівновагу є важливою для здоров'я людини, прийняття нею раціональних рішень та для контролю педагогом загальної атмосфери в навчальній аудиторії.

Емпатія – здатність до співпереживання, розуміння емоцій, переживань, почуттів іншої людини.

Врівноваженість та емпатія є важливими лідерськими якостями педагога, оскільки дозволяють гармонізувати взаємовідносини в академічному середовищі (як в аудиторії здобувачів освіти, так і з колегами), сприяють партнерській взаємодії та створенню доброзичливого емоційного клімату толерантності та поваги.

Сила волі допомагає лідеру долати труднощі та досягати цілей, незважаючи на обставини та можливі перепони. Вона дозволяє витримувати тиск та залишатися наполегливим, приймаючи рішення та згуртовуючи людей для їх втілення, навіть в умовах невизначеності та різноманітних складнощів.

Значущою лідерською якістю педагога є незалежність, яка виявляється в його здатності виражати власну думку та відстоювати власні переконання. Незалежність дозволяє людині не чекати на директиви “зверху”, а проявляти ініціативу, бути самостійним, брати на себе відповідальність, підтримувати атмосферу відкритості та інновацій.

Педагог-лідер демонструє також активність, що означає вміння бути динамічним, готовим приймати виклики, вирішувати проблеми та реагувати на нові обставини. Він сам знаходиться у постійному русі та стимулює інших на досягнення нових вершин, він є взірцем енергії та наполегливості для інших людей.

Безумовно, необхідною якістю є і, власне, лідерство, що означає бажання, готовність та вміння педагога здійснювати вплив на інших людей, згуртовувати людей та спрямовувати їх на нові

досягнення, керувати (навіть, неформально) та відповідати за очолення команди для досягнення певних цілей (освітніх, громадських, виховних, методичних тощо).

Визначальними лідерськими якостями у здійсненні професійної педагогічної діяльності є організаційні. Вони проявляються в здатності ставити цілі та завдання, планувати, визначати пріоритети, координувати. Організаційні якості дозволяють структурувати та упорядкувати окремі операції та діяльність загалом, досягати як короткострокових, так і довгострокових цілей, оптимально розподіляти час, ресурси та всі робочі процеси.

Товариськість визначає потребу у спільній діяльності, згуртованості, взаємодії та взаємодопомозі, що важливо для організації лідером єдиної команди. Товариськість часто проявляється через доброзичливе спілкування та ставлення до людей, відкритість, повагу та толерантність.

Комунікативність передбачає здатність встановлювати контакти, досягати взаєморозуміння, гнучко реагувати на ситуації комунікації, усвідомлювати враження, яке справляє комунікатор на слухача тощо. Для здійснення лідерського впливу педагогу, безмовно, необхідно володіти також комунікативністю.

На констатувальному етапі експерименту було також визначено методики діагностики сформованості лідерських якостей у майбутніх педагогів вищої школи (таблиця 1).

Таблиця 1

Методики діагностики показників рівнів сформованості лідерських якостей у майбутніх педагогів вищої школи

Критерії	Показники	Методики діагностики
Мотиваційно-особистісний	Мотивація на досягнення успіху	Методика “Діагностика мотивації до успіху” (Т. Елерс) [17]
	Спрямованість на саморозвиток та самовдосконалення	Методика “Диспозиційна характеристика саморозвитку особистості” (С. Кузікова, Б. Кузіков) [18]

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФЕНОМЕНІВ
ЛІДЕРСТВА, УПРАВЛІННЯ ТА РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО ОБ'ЄКТУ

Продовження таблиці 1

Емоційно-інтелектуальний	Інтелектуальна лабільність	Методика визначення інтелектуальної лабільності [19]
	Врівноваженість	Методика “Шкала темпераментів” Л. Терстоуна. Шкала “Врівноваженість” [17]
		Методика “Шкала оцінки рівня реактивної (ситуативної) та особистісної тривожності” (Ч. Спілбергер) [20]
	Рефлексивність	Методика “Визначення рівня сформованості педагогічної рефлексії” [21]
Емпатія	Методика “Діагностика емпатії” (А. Меграбян, М. Епштейн) [19]	
Організаційно-управлінський	Сила волі	Методика “Особистісний семантичний диференціал” (Ч. Осгуд). Шкала “Фактор сили” [17]
	Активність	Методика “Шкала темпераментів” Л. Терстоуна. Шкала “Активність” [17]
	Лідерство	Методика “Шкала темпераментів” Л. Терстоуна. Шкала “Лідерство” [17]
	Організаційні якості	Тест “Самооцінка організованості” [19]
		Опитувальник структури часу (Time Structure Questionnaire - TSQ) (Н. Фізер та М. Бонд). Шкали “Цілеспрямованість” та “Планомірність” [22]
Незалежність	Методика “Q-сортування” (В. Стефансона). Шкала “Залежність-незалежність” [19]	
Комунікативно-соціальний	Товариськість	Методика “Шкала темпераментів” Л. Терстоуна. Шкала “Товариськість” [17]
		Методика “Q-сортування” (В. Стефансона). Шкала “Товариськість-нетовариськість” [19]
	Комунікативність	Методика діагностики оцінки самоконтролю у спілкуванні (за М. Снайдером) [Ошибка! Источник ссылки не найден.]

Сформованість лідерських якостей у майбутніх педагогів вищої школи визначалась за трибальною шкалою.

Високий рівень сформованості лідерських якостей у майбутніх педагогів вищої школи характеризується високою мотивацією на досягнення успіху, потребою та здатністю до саморозвитку, високою інтелектуальною лабільністю, здатністю контролювати свої емоції та зберігати спокій, розвинутою рефлексивністю та емпатією, здатністю долати труднощі та проявляти силу волі, схильністю до лідерства та керування іншими людьми, а також – активністю, незалежністю, організованістю, здатністю концентруватися на цілях та планувати, товариськістю та комунікативністю.

Середній рівень сформованості лідерських якостей у майбутніх педагогів вищої школи характеризується посереднім

прагненням до успіху, посередньою здатністю до саморозвитку та інтелектуальної лабільності, людина не завжди контролює свої емоції, проявляє певну тривожність, не завжди готова до рефлексії та емпатії, вольові сторони особистості розвинені посередньо, як і схильність до лідерства, до того, щоб взяти відповідальність на себе за певні ініціативи та керування іншими людьми, а також характеризуються посередньою активністю, незалежністю, організованістю. Студенти не достатньо концентруються на цілях та ретельному плануванні, можуть мати деякі складнощі у тому, щоб позитивно співпрацювати, вільно спілкуватись та гнучко реагувати на різноманітні комунікативні ситуації.

Низький рівень сформованості лідерських якостей у майбутніх педагогів вищої школи характеризується низьким

*ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФЕНОМЕНІВ
ЛІДЕРСТВА, УПРАВЛІННЯ ТА РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО ОБ'ЄКТУ*

бажанням досягнути успіху, низькою потребою та здатністю до саморозвитку, труднощами у переключенні уваги та низькою інтелектуальною лабільністю, людина погано контролює свої емоції, не врівноважена, тривожна, має низький рівень здатності до рефлексії педагогічної діяльності, до співчуття та емпатії, часто пасує перед труднощами, не проявляє достатньої наполегливості та сили волі, нашттовхуючись на перепони, не проявляє схильності до лідерства, до відповідальності за керування іншими людьми, виявляє пасивну позицію,

залежність від думок інших людей. Вона не організована, не концентрується на цілях та плануванні, не товариська, не контактна, замкнута, проявляє імпульсивність у спілкуванні та взаємодії з оточенням, низьку диференційованість поведінки у процесі комунікації.

Рівень сформованості лідерських якостей у майбутніх педагогів вищої школи за всіма критеріями в експериментальній (112 осіб) та контрольній (101 особа) групах на констатувальному етапі експерименту показано у таблиці 2.

Таблиця 2

Рівень сформованості лідерських якостей у майбутніх педагогів вищої школи в експериментальній та контрольній групах на констатувальному етапі експерименту

№ з/п	Лідерські якості	ЕГ повна назва групи (112 осіб)						КГ повна назва групи (101 особа)					
		Рівень розвитку											
		В повна		С		Н		В		С		Н	
%	к-ть	%	к-ть	%	к-ть	%	к-ть	%	к-ть	%	к-ть		
Мотиваційно-особистісний критерій													
1	Мотивація на досягнення успіху	18,7	21	54,5	61	26,8	30	21,8	22	50,5	51	27,7	28
2	Спрямованість на саморозвиток та самовдосконалення	14,3	16	51,8	58	33,9	38	14,9	15	48,5	49	36,6	37
Емоційно-інтелектуальний критерій													
3	Інтелектуальна лабільність	31,3	35	46,4	52	22,3	25	35,7	36	46,5	47	17,8	18
4	Рефлексивність	16,1	18	41,1	46	42,8	48	11,9	12	41,6	42	46,5	47
5	Врівноваженість	6,2	7	30,4	34	63,4	71	8,9	9	30,7	31	60,4	61
6	Емпатія	24,1	27	42	47	33,9	38	18,8	19	42,6	43	38,6	39
Організаційно-управлінський критерій													
7	Сила волі	22,3	25	50	56	27,7	31	17,8	18	44,6	45	37,6	38
8	Незалежність	8,9	10	28,6	32	62,5	70	12,9	13	29,7	30	57,4	58
9	Активність	26,8	30	50,9	57	22,3	25	25,7	26	51,5	52	22,8	23
10	Лідерство	4,5	5	33,9	38	61,6	69	5,9	6	32,7	33	61,4	62
11	Організаційні якості	8	9	42	47	50	56	8,9	9	38,6	39	52,5	53
Комунікативно-соціальний критерій													
12	Товариськість	33,9	38	35,7	40	30,4	34	33,6	34	34,7	35	31,7	32
13	Комунікативність	24,1	27	35,7	40	40,2	45	18,8	19	33,7	34	47,5	48

За результатами констатувального етапу експерименту можна відзначити, що найменш розвиненими серед всіх якостей є лідерство (тільки 5,2 % студентів мають високий рівень розвиненості цієї якості, 61,5 % – низький), врівноваженість (тільки 7,5 % студентів мають високий рівень,

62 % – низький), незалежність (відповідно 10,8 % та 60,1 %) та організаційні якості (8,4 % студентів мають високий рівень, 51,2 % – низький).

Найкраще розвинені у студентів інтелектуальна лабільність (33,3 % студентів мають високий рівень

*ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФЕНОМЕНІВ
ЛІДЕРСТВА, УПРАВЛІННЯ ТА РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО ОБ'ЄКТУ*

розвиненості цієї якості, 20,2 % – низький) та товариськість (33,8 % студентів мають високий рівень, 31 % – низький).

Отже, результати констатувального експерименту показали невисокий рівень сформованості лідерських якостей у студентів та підтвердили необхідність впровадження розроблених педагогічних умов формування цих якостей у процес професійної підготовки майбутніх педагогів вищої школи.

На формувальному етапі експерименту (2019-2023 рр.) студенти контрольної групи навчалися за традиційною методикою, а до процесу професійної підготовки експериментальної групи були впроваджені розроблені педагогічні умови формування лідерських якостей: мотивація студентів до формування цих якостей, яка зумовлена забезпеченням їх зацікавленості проявити свій потенціал та досягти успіху у майбутній професійній діяльності; систематична рефлексія студентів, спрямована на самоспостереження, самопізнання та самоаналіз лідерських якостей та усвідомлення конкретних способів і можливостей їх формування й

удосконалення; застосування тренінгової технології, яка передбачає цілеспрямовану, поетапну практичну роботу студентів над формуванням лідерських якостей [15].

Контрольний етап експерименту проводився протягом 2021-2023 рр. після проходження студентами педагогічної практики, наприкінці процесу професійної підготовки магістрів спеціальності “Освітні, педагогічні науки”, спеціалізації “Педагогіка вищої школи”. На цьому етапі було проведено порівняння рівня сформованості лідерських якостей у майбутніх педагогів вищої школи в експериментальній та контрольній групі. Оцінка здійснювалась за допомогою тих же діагностичних методик, критеріїв, показників та рівнів сформованості лідерських якостей, що і на констатувальному етапі експерименту. Для статистичного аналізу результатів експериментальної роботи використано ф - критерій Фішера.

Узагальнені результати експериментальної роботи за всіма критеріями та показниками сформованості лідерських якостей у майбутніх педагогів вищої школи показані у табл. 3.

Таблиця 3

Результати експериментальної роботи (%)

Лідерські якості	Рівні Рівні	ЕГ (112 осіб)			КГ (101 особа)		
		До експ.	Після експ.	Приріст	До експ.	Після експ.	Приріст
Мотиваційно-особистісний критерій							
Мотивація на досягнення успіху	В	18,7	33	+14,3	21,8	22,8	+1
	С	54,5	56,3	+1,8	50,5	52,5	+2
	Н	26,8	10,7	-16,1	27,7	24,7	-3
Спрямованість на саморозвиток та самовдосконалення	В	14,3	33	+18,7	14,9	18,8	+3,9
	С	51,8	58,9	+7,1	48,5	60,4	+11,9
	Н	33,9	8,1	-25,8	36,6	20,8	-15,8
Емоційно-інтелектуальний критерій							
Інтелектуальна лабільність	В	31,3	48,2	+16,9	35,7	36,6	+0,9
	С	46,4	39,3	-7,1	46,5	48,5	+2
	Н	22,3	12,5	-9,8	17,8	14,9	-2,9

**ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФЕНОМЕНІВ
ЛІДЕРСТВА, УПРАВЛІННЯ ТА РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО ОБ'ЄКТУ**

Продовження таблиці 3

Рефлексивність	В	16,1	35,7	+19,6	11,9	18,8	+6,9
	С	41,1	58,9	+17,8	41,6	50,5	+8,9
	Н	42,8	5,4	-37,4	46,5	30,7	-15,8
Врівноваженість	В	6,2	12,5	+6,3	8,9	5,9	-3
	С	30,4	43,75	+13,35	30,7	24,8	-5,9
	Н	63,4	43,75	-19,65	60,4	69,3	+8,9
Емпатія	В	24,1	34,8	+10,7	18,8	20,8	+2
	С	42	52,7	+10,7	42,6	45,5	+2,9
	Н	33,9	12,5	-21,4	38,6	33,7	-4,9
Організаційно-управлінський критерій							
Сила волі	В	22,3	24,1	+1,8	17,8	17,8	-
	С	50	64,3	+14,3	44,6	45,5	+0,9
	Н	27,7	11,6	-16,1	37,6	36,7	-0,9
Незалежність	В	8,9	18,75	+9,85	12,9	14,9	+2
	С	28,6	43,75	+15,15	29,7	31,7	+2
	Н	62,5	37,5	-25	57,4	53,4	-4
Активність	В	26,8	43,7	+16,9	25,7	26,7	+1
	С	50,9	49,1	-1,8	51,5	54,5	+3
	Н	22,3	7,1	-15,2	22,8	18,8	-4
Лідерство	В	4,5	12,5	+8	5,9	5,9	-
	С	33,9	53,6	+19,7	32,7	34,7	+2
	Н	61,6	33,9	-27,7	61,4	59,4	-2
Організаційні якості	В	8	26,8	+18,8	8,9	10,9	+2
	С	42	59,8	+17,8	38,6	45,5	+6,9
	Н	50	13,4	-36,6	52,5	43,6	-8,9
Комунікативно-соціальний критерій							
Товариськість	В	33,9	53,6	+19,7	33,6	41,6	+8
	С	35,7	33,9	-1,8	34,7	29,7	-5
	Н	30,4	12,5	-17,9	31,7	28,7	-3
Комунікативність	В	24,1	43,8	+19,7	18,8	25,7	+6,9
	С	35,7	44,6	+8,9	33,7	35,6	+1,9
	Н	40,2	11,6	-28,6	47,5	38,7	-8,8

Як видно з таблиці 3, порівнюючи приріст за всіма показниками сформованості лідерських якостей у майбутніх педагогів вищої школи, можна відзначити, що найбільші зміни у студентів експериментальної групи відбулись за рівнем сформованості рефлексивності,

організаційних якостей, комунікативності та спрямованості на саморозвиток та самовдосконалення. До цих якостей можна додати лідерство та незалежність – якості, за низьким рівнем розвитку яких у студентів експериментальної групи також відбулись особливо суттєві зміни.

Найменші зміни у студентів відбулись за рівнем сформованості сили волі.

У нашій роботі також було визначено загальний рівень сформованості

лідерських якостей у майбутніх педагогів вищої школи як середнє арифметичне рівня розвитку всіх показників критеріїв сформованості лідерських якостей (табл. 4).

Таблиця 4

Сформованість лідерських якостей у майбутніх педагогів вищої школи в експериментальній і контрольній групі на контрольному етапі експерименту

Рівень сформованості	Експериментальна група		Контрольна група		Значення ф-критерію Фішера	Статистична значущість, р
	к-ть осіб	%	к-ть осіб	%		
Високий	38	33,9	20	19,8	2.341	p≤0,01
Середній	55	49,1	44	43,6	0.81	-
Низький	19	17	37	36,6	3.288	p≤0,01

Як видно з таблиці 4, на контрольному етапі експерименту було визначено статистично значущу різницю між студентами експериментальної та контрольної групи стосовно високого та низького рівня сформованості лідерських якостей. Кількість студентів експериментальної групи, що показали високий рівень розвитку лідерських якостей склала

33,9 %, у контрольній групі таких студентів було 19,8 %. Низький рівень сформованості лідерських якостей було визначено у 17 % студентів експериментальної групи та 36,6 % контрольної групи.

Розглянемо узагальнені результати стосовно динаміки змін у рівнях розвитку лідерських якостей у студентів до та після експерименту (табл. 5).

Таблиця 5

Динаміка рівнів сформованості лідерських якостей у студентів експериментальної та контрольної групи до та після проведення експерименту, %

Рівень сформованості	Експериментальна група			Контрольна група		
	до експер.	після експер.	приріст	до експер.	після експер.	приріст
Високий	17	33,9	+16,9	17,8	19,8	+2
Середній	42,8	49,1	+6,3	40,6	43,6	+3
Низький	40,2	17	-23,2	41,6	36,6	-5

Як видно з таблиці 5, динаміка змін у рівнях розвитку лідерських якостей у студентів експериментальної групи є більш суттєвою, ніж у студентів контрольної. Кількість студентів експериментальної групи з високим рівнем лідерських якостей зросла на 16,9 %, а з низьким зменшилась на 23,2 %. Кількість студентів контрольної групи з високим рівнем лідерських якостей зросла тільки на 2 %, а зменшилась на 5 %.

Таким чином, експериментально підтверджено ефективність розроблених педагогічних умов формування лідерських якостей майбутніх педагогів вищої школи. На контрольному етапі експерименту було

визначено статистично значущу різницю між студентами експериментальної та контрольної групи стосовно високого та низького рівня сформованості лідерських якостей. Найбільші зміни у студентів експериментальної групи відбулись за рівнем сформованості рефлексивності, організаційних якостей, комунікативності та спрямованості на саморозвиток та самовдосконалення.

Перспективи подальших досліджень полягають у розробці та експериментальній перевірці педагогічних умов формування лідерських якостей у майбутніх фахівців інших професійних спрямованостей.

Список літератури:

1. Біда О., Орос І., Чичук А., Гончарук В. Складові підприємницької компетентності майбутніх педагогів / О. Біда, І. Орос, А. Чичук, В. Гончарук // Acta paedagogica volyniensis. – 2021. – № 4. – С. 28 – 33

2. Гриньова В. Професійна компетентність викладача вищого навчального закладу як результат сформованості його педагогічної культури / В. Гриньова // Вісник Дніпропетровського університету економіки та права ім. А. Нобеля. Серія: Педагогіка і психологія. – 2011. – № 1 (1). – С. 14 – 22

3. Зязюн І. Педагогіка добра: ідеали і реалії / І. Зязюн // Київ: МАУП. – 2000. – С. 312

4. Cruickshank, D., Haefele, D. (2001), "Good teachers, plural", Educational Leadership, no. 58 (5), pp. 26 – 30.

5. Feldman, K., (1976), "The Superior College Teacher from the Student's View", Research in Higher Education, no. 5, (3), pp. 243 – 288

6. Walker, R. (2008), "Twelve Characteristics of an Effective Teacher: A Longitudinal, Qualitative, Quasi-Research Study of In-Service and Pre-Service Teachers' Opinions", Educational Horizons, no. 87 (1), pp. 61 – 68

7. Нестуля О., Нестуля С., Кононец Н. Дидактика лідерства. Сучасні погляди на формування лідерської компетентності здобувачів вищої освіти / О. Нестуля, С. Нестуля, Н. Кононец // Монографія. – Полтава: ПУЕТ. – 2021. – С. 591

8. Palamarchuk, O. (2015), "The leading role of teachers in the development of higher education", International Scientific Journal of Universities and Leadership, no. 1, pp. 37 – 41

9. Radu, S., Romanovski, O., I, N., Ponomaryov, O., et al. (2020), "Leadership and education, science and business management efficiency", Monograph, Bucharest: Editura AGIR, p. 200

10. Романовський О., Ігнатюк О., Резнік С., Солодовник Т. Педагог очима студентів: сприйняття професійної спрямованості, професійного іміджу, організації партнерської взаємодії, інформаційної компетентності, професійної компетентності та викладацького лідерства / О. Романовський, О. Ігнатюк, С. Резнік, Солодовник Т. // Теорія і практика управління соціальними системами: філософія, психологія, педагогіка, соціологія. – 2023. – № 1. – С. 3 – 23

11. Солодовник Т., Серета Н., Богдан Ж., Резнік С. Психологічний супровід розвитку викладацького лідерства у здобувачів вищої освіти спеціалізації "Педагогіка вищої школи" // Т. Солодовник, Н. Серета, Ж. Богдан, С. Резнік // Лідери ХХІ століття. Погляд у майбутнє. – 2022. – С. 90 – 93

12. Кращенко Ю. Виховання лідерських якостей майбутніх учителів у системі студентського самоврядування / Ю. Кращенко // Автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.07. – Полтава. – 2012. – С. 20

13. Мараховська Н. Педагогічні умови формування лідерських якостей майбутніх учителів у процесі навчання дисциплін гуманітарного циклу / Н. Мараховська // Автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.04. – Харків. – 2009. – С. 20

14. Семеній Н. Лідерські якості майбутніх учителів початкової школи: теоретико-практичний дискурс / Н. Семеній // Університети і лідерство. 2022. – № 14. – С. 81 – 91. – [електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ul-journal.org/index.php/journal/issue/view/14>

15. Жушма Т. Педагогічні умови формування лідерських якостей у майбутніх викладачів вищої школи / Т. Жушма // Наукові записки. Серія: Педагогічні науки. – 2024. – Вип. 6. – С. 93 – 99

16. Жушма Т. Структура лідерських якостей майбутнього педагога вищої школи / Т. Жушма // Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Серія

“Педагогічні науки”. – 2021. – № 4. – С. 24 – 29

17. Кокун О., Пішко І., Лозінська Н., Копаниця О., Герасименко М., Ткаченко В. Збірник методик діагностики лідерських якостей курсантського, сержантського та офіцерського складу. / О. Кокун, І. Пішко, Н. Лозінська, О. Копаниця, М. Герасименко, В. Ткаченко // К.: НДЦ ГП ЗСУ. – 2012. – С. 433

18. Кузікова С., Кузіков Б. Конструювання методики дослідження саморозвитку особистості / С. Кузікова, Б. Кузіков // Вісник НТУУ “КПІ”. Філософія. Психологія. Педагогіка: збірник наукових праць. – 2010. – №2 (29). – С. 106 – 112

19. Психологу для роботи. – Діагностичні методики: збірник. – Ужгород: вид. О. Гаркуші. – 2012. – С. 516

20. Кокун О., Пішко І., Лозінська Н., Копаниця О., Малхазов О. Збірник методик для діагностики психологічної готовності військовослужбовців військової служби за контрактом до діяльності у складі миротворчих підрозділів / О. Кокун, І. Пішко, Н. Лозінська, О. Копаниця, О. Малхазов // Методичний посібник. – К.: НДЦ ГП ЗСУ. – 2011. – С. 281

21. Куліда О. Педагогічна рефлексія як спосіб моделювання особистісного самовизначення майбутнього бакалавра права / О. Кудіда // Автореф. дис. д-ра. філософії: 011 “Освітні педагогічні науки”. – Мелітополь. – 2021. – С. 219

22. Євдокімова О., Кобилко Н. Психодіагностичні матеріали. В допомогу психологу поліції / О. Євдокімова, Н. Кобилко // Метод. пос. част. 1. – Харків: Факт. – 2023. – С. 136

23. Карманенко В. Педагогічні умови формування лідерських якостей у студентів економічних університетів / В. Карманенко // Автореферат дис. канд. пед. наук: 13.00.07. – Умань. – 2019. – С. 274

References:

1. Bida, O., Oros, I., Chychuk, A., Honcharuk, V. (2021), “Components of future

teachers' entrepreneurial competence”, *Acta paedagogica volyniensis*, no. 4, pp. 28 – 33

2. Grineva, V. (2011), “Professional Competence of a Higher Education Institution Teacher as a Result of the Formation of His/her Pedagogical Culture”, *Bulletin of the Dnipro University of Economics and Law named after A. Nobel. Series: Pedagogy and Psychology*, no. 1 (1), pp. 14 – 22

3. Zyazyun, I. (2000), “Pedagogy of the good: ideals and realities”, *Kyiv: IAPM*, p. 312

4. Cruickshank, D., Haefele, D. (2001), “Good teachers, plural”, *Educational Leadership*, no. 58 (5), pp. 26 – 30.

5. Feldman, K., (1976), “The Superior College Teacher from the Student's View”, *Research in Higher Education*, no. 5, (3), pp. 243 – 288

6. Walker, R. (2008), “Twelve Characteristics of an Effective Teacher: A Longitudinal, Qualitative, Quasi-Research Study of In-Service and Pre-Service Teachers' Opinions”, *Educational Horizons*, no. 87 (1), pp. 61 – 68

7. Nestulia, O., Nestulia, S., Kononets, N. (2021), “Didactics of leadership. Modern views on the formation of leadership competence of higher education students”, *Monograph, Poltava: PUET*, p. 591

8. Palamarchuk, O. (2015), “The leading role of teachers in the development of higher education”, *International Scientific Journal of Universities and Leadership*, no. 1, pp. 37 – 41

9. Radu, S., Romanovski, O., I, N., Ponomaryov, O., et al. (2020), “Leadership and education, science and business management efficiency”, *Monograph, Bucharest: Editura AGIR*, p. 200

10. Romanovskiy, O., Ihnatiuk, O., Reznik, S., Solodovnyk, T. (2023), “A teacher through the eyes of students: perception of professional orientation, professional image, organisation of partnership, information competence, professional competence and teaching leadership”, *Theory and practice of social systems management: philosophy, psychology, pedagogy, sociology*, no. 1. pp. 3 – 23

11. Solodovnyk, T., Sereda, N., Bohdan, J., Reznik, S. (2022), "Psychological Support for the Development of Teaching Leadership in Higher Education Students of the Specialisation "Higher Education Pedagogy", Leaders of the XXI century. A look into the future, pp. 90 – 93
12. Krashchenko, Yu. (2012), "Developing Leadership Qualities of Future Teachers in the System of Student Self-Government", Thesis for the degree of Candidate of Pedagogical Sciences: 13.00.07., Poltava, p. 20
13. Marakhovska, N. (2009), Pedagogical Conditions of Formation of Future Teachers' Leadership Qualities in the Process of Teaching Humanities Disciplines, Thesis for the degree of Candidate of Pedagogical Sciences: 13.00.04., Kharkiv, p. 20
14. Semenii, N. (2022), Leadership qualities of future primary school teachers: a theoretical and practical discourse, Universities and leadership, no. 14, pp. 81 – 91, available at: <https://ul-journal.org/index.php/journal/issue/view/14>
15. Zhushma, T. (2024), Pedagogical Conditions of Formation of Leadership Qualities in Future Higher Education Teachers, Scientific notes. Series: Pedagogical Sciences, is. 6, pp. 93 – 99
16. Zhushma, T. (2021), The structure of leadership qualities of a future higher education teacher, Bulletin of Bohdan Khmelnytsky Cherkasy National University. Series: "Pedagogical Sciences", no. 4, pp. 24 – 29
17. Kokun, O., Pishko, I., Lozinska, N., Kopanitsa, O., Gerasymenko, M., Tkachenko, V. (2012), "Collection of methods for diagnosing leadership qualities of cadets, NCOs and officers", K.: RDC GS AFU, p. 433
18. Kuzikova, S., Kuzikov, B. (2010), "Designing a methodology for researching personality self-development", Bulletin of NTUU "KPI". Philosophy. Psychology. Pedagogy: a collection of scientific papers, no. 2 (29), pp. 106 – 112
19. Psychologist for work (2012), Diagnostic techniques: a collection, Uzhhorod: ed. O. Harkusha, p. 516
20. Kokun, O., Pishko, I., Lozinska, N., Kopanitsa, O., Malkhazov, O. (2011), A collection of methods for diagnosing the psychological readiness of contract servicemen for activities in peacekeeping units, Methodological manual, K.: RDC GS AFU, p. 281
21. Kulida, O. (2021), Pedagogical reflection as a way of modelling the personal self-determination of the future bachelor of law, Doctor of Philosophy: 011 "Educational pedagogical sciences", Melitopol, p. 219
22. Evdokimova, O., Kobylyko, N. (2023), "Psychodiagnostic materials. To help the police psychologist", Methods. of the study. 1, Kharkiv: Fact, p. 136
23. Karmanenko, V. (2019), "Pedagogical conditions for the formation of leadership qualities in students of economic universities", Thesis for the degree of Candidate of Pedagogical Sciences: 13.00.07., Uman, p. 274

Стаття надійшла до редколегії 29.01.2024